Чернігівська міська централізована бібліотечна система
Центральна бібліотека імені М.М.Коцюбинського

До 150-ї річниці від дня народження М.М.Коцюбинського

Серія: Ім`я бібліотеки
Випуск 4

Ольга Гайова

Асоціативні роздуми про символи і образи: Богдан Лепкий на тлі епохи символізму

Виступ 7 листопада 2012 року в чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М.М.Коцюбинського на обласній науково-практичній конференції "Літописець долі українського народу" до 140-річчя з дня народження Богдана Лепкого

Бібліографічний огляд

Чернігів
2013

ББК 83.3 (4УКР – 4 ЧЕР)1
Г 14

Гайова О. Асоціативні роздуми про символи і образи: Богдан Лепкий на тлі епохи символізму : виступ 7 листопада 2012 року в чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М.М.Коцюбинського на обласній науково-практичній конференції “Літописець долі українського народу” до 140-річчя від дня народження Богдана Лепкого : бібліогр. огляд : // О.В.Гайова / відп. за вип. Г.П.Сурніна . – Чернігів, 2013.– 16 с. – (До 150-ї річниці від дня народження М.М.Коцюбинського ; Ім'я бібліотеки. вип. 4)

ББК 83.3 (4УКР – 4 ЧЕР)1

Чернігівська міська центральна бібліотека імені М.М.Коцюбинського продовжує серію краєзнавчих видань «Ім`я бібліотеки». До четвертого випуску серії увійшов виступ завідувачки відділом обслуговування бібліотеки імені М.М.Коцюбинського О.В.Гайової на науково-практичній конференції, присвяченій 140-річчю від дня народження Богдана Сильвестровича Лепкого (1872-1941).

В історії української культури та громадсько-політичного життя Б.Лепкий займає одне з найвизначніших місць як письменник, вчений, критик, видавець, публіцист, промовець, декламатор, педагог, художник, мистецтвознавець, культурно-просвітній і громадсько-політичний діяч доби модерного націотворення.

В доповіді представлено асоціативний ряд творів видатних літераторів Г.Гауптмана, Б.Лепкого, М.Коцюбинського, Лесі Українки, О.Олеся, в якому прослідковуються символістичні тенденції в літературі 19-20 ст.

Дане видання також містить бібліографічний список літератури та короткі біографічні відомості про письменника, який майже усе своє життя прожив за межами України, але цілком присвятив його рідному народові.

Видання стане у нагоді літературознавцям, викладачам, студентам, бібліотечним фахівцям, усім, хто цікавиться історією літератури, зокрема компаративістикою.

Відп. за вип.,

комп. макетування: Г.Сурніна

Асоціативні роздуми про символи і образи

Богдан Лепкий на тлі епохи символізму

Свобода – не приписи древні,
Піддатливі моді й іржі.
Обтяжують навіть покревні
Сакральні маршрути душі.

І треба невільницькі пута
Навчитися рвати щокрок.
Аби між лопаток відчути
Польоту дерзкий холодок.

І впевнитись – є надспромога,
Що дужча насильницьких сил.
І Бог. І нікого, крім Бога
Та хору світил.

Володимир Базилевський
23 березня 2012

В читальний зал бібліотеки ім. М.М.Коцюбинського потрапило унікальне видання – том CXCIII (193) із серії «Записки наукового товариства імені Шевченка», що вийшла в 1976 році (місце видання Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто). Це книга професора Українського Вільного Університету та Українського Католицького Університету доктора Василя Лева «Богдан Лепкий. 1872–1941. Життя і творчість».

В розділі «Поезія» читаємо:

«Написав Лепкий фрагмент драми «Під Говерлею», про візії поета в горах. Двоє осіб, мужчина і жінка, зустрічаються під Говерлею. Він – сам поет, Вона – Муза гір. Вона іронізує з кволості поета – подолянина, без полету і мрій, без духовної сили піднестися на рівень щоденного життя. Цей уривок драми-візії пригадує Івана з «Тіней забутих предків» М.Коцюбинського». [4, С. 186].

Цитата зацікавила і спонукала до пошуку. Чому виникла така асоціація у Василя Лева? І справді, невелика п'єса Богдана Лепкого дуже нагадує одну з останніх сцен із повісті Михайла Коцюбинського – зустріч Івана з Марічкою, яка вже стала нявкою, примарою. Місце дії однакове – це гори Карпати та берег гірської річки. Тільки у Михайла Коцюбинського це Черемош, а у Богдана Лепкого – Прут.

Читаємо у М.Коцюбинського:

«- Чому так довго не вертав з полонини, Іванку? Що там робив – есь?

Івана кортіло їй розказати, як його кликала у полонині лісна, прибравши голос Марічки, але він обминав тоту згадку. Свідомість його двоїлась. Чув, що коло його Марічка, і знав, що Марічки нема на світі, що се хтось інший веде його у безвісті, у недеї, щоб там загубити. А проте йому добре було, він йшов за її сміхом, за її щебетанням дівочим, не боячись нікого, легкий і щасливий, яким був колись.

Всі його клопоти і турботи, страх смерті, Палагна і ворожий мольфар – все кудись щезло, все одлетіло, наче ніколи нічого такого не було. Безжурна молодість і радість знову водили його по сих безлюдних верхах, таких мертвих і самотніх, що навіть лісовий шепіт не міг вдержатись там та спливав у долину шумом потоків.

- А я тебе все виглядала та й все чекала, коли з полонини повернеш. Не їла, не спала, співанки розгубила, цвіт мені зів'яв… Поки ми ся та й любили, сухі дуби цвіли, а як ми ся розлучили, сиренькі пов'яли…
- Не кажи так, Марічко, не кажи, любко… Тепер ми вже разом та й довіку укупі будем…
- Довіку? Ха – ха…

Іван здригнувся і став. Сухий зловісний сміх різнув йому по серці. Неймовірно озирнувся на неї:
- Смієшся, Марічко?
- Що ти, Іванку? Я не сміялась. То тобі вчулось. Ти вже пристав? Тобі трудно йти? Ходім ще трошки. Ходімо!..

Вона благала – і він пішов далі, міцно притиснувшись плечем до плеча. З одним бажанням – йти так, щоб не лишитись позаду і не побачить, що у Марічки замість одежі, замість спини.. Є, що там… не хотів думать»[3, С. 182-183].

Тепер перечитуємо фрагмент драми «Під Говерлою» - три листочки тексту із 1 тому двотомника «Вибрані твори» Богдана Лепкого, виданого в серії «Розстріляне Відродження» київським видавництвом «Смолоскип» в 2011 році:

Вона: Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!
Він: Чого смієшся?
Вона: Бо я лиха.
Він: На кого?
Вона: На тебе.
Він: Смієшся без потреби,
Боюсь такого сміху.
Вона: Бійся гріху,
А не мене.
Він: Твій сміх жене.
Вона: Куди?
Він: В простір.
Вона: Тікати хочеш з гір?
Він: Я не привик
До реготу такого.
Вона: Ти привик до щастя долового,
А тут шпилі,
Шляхи в імлі,
За кожним каменем жах.
Вітри по верхах
Борикаються, як борці,
Тут скелі, як мерці,
Мандрують вдаль.
Тобі за долинами жаль.
Він: Мені жаль за тим,
Чого нема.

Вона: За сонцем золотим,
Тоді, як на світі зима,
І за снігами серед літа,
І за думками з-поза світа –
І ще за чим? Кажи! Кажи!
Знаю ті ваші нарікання,
Нудні, нудні аж до сконання,

Брехливі!

Він: Ми нещасливі.

Вона: Щастя немає на долах,
Щастя вгорі!
А ти тікаєш з верхів.

* * *

Він: Дивна!

Вона: А ти нудний!

Він: «Потонулий дзвін?»

Вона: Може, й він…[5, С. 209-210].

У Михайла Коцюбинського – драма чоловічого кохання, розв'язати яку Іванові допомагає дух його Марічки. У Богдана Лепкого – драма поета, приземленість почуттів якого намагається здолати його Муза – фея гір.

Ланцюжок асоціацій з іншими творами світової літератури можна продовжити. У Богдана Лепкого спинимось на словах:

Вона: Ти нудний!

Він: «Потонулий дзвін»?

«Потонулий дзвін» - це символістська п'єса – казка німецького письменника Герхарда Гауптмана. Тепер звертаємось за роз'ясненнями до цієї п'єси. І допоможе нам в цьому сам Іван Франко. В 18–му томі двадцятитомника Івана Франка знаходимо статтю «Гергарт Гауптман, його життя і твори», а в ній – характеристику п'єси:

«Герой драми – майстер дзвонар. Його останній, найкращий дзвін, що мав дзвонити високо на вершку гори, по дорозі скотився в пропасть і затонув в озері. Майстер в розпуці і сам кидається за своїм дзвоном, та, потовчений, опиняється в лісі перед хатчиною старої баби – не то чарівниці, не то якоїсь міфічної особи. Внучка тої баби, ельфа Раутенделейн, закохується в майстра, іде за ним у село, вилічує його з хвороби, по чім майстер покидає свою жінку, дітей і людей і тікає в гори, живе разом з ельфою і при помочі лісових та водяних духів хоче збудувати великий храм і зробити для нього такі дзвони, яких ніхто ще не чував… Та ось нараз в хвилі тріумфу і любощів з Раутенделейн він чує з дна озера голос свого затопленого дзвона, йому ввижаються тіні його дітей, що в збанках несуть сльози своєї матері і сповіщають батька, що вона втопилась в озері. В розпуці майстер відпихає від себе Раутенделейн, тікає в село, та тут люди стрічають його камінням, і він мусить вертати назад до лісу, де й умирає від напою, що дала йому стара бабуся» [9, С. 464].

Іван Франко не згадує про те, що останнім бажанням майстра було побачити свою натхненницю – фею – мавку Раутенделейн. Читаємо у Герхарда Гауптмана:

Виттиха: Одно желание тебе осталось.
Задумай же – последнее оно.

Генрих: Задумал!

Виттиха: Ты её увидишь!

* * *

Генрих: Небесный дух – тебя увидел я!

Раутенделейн: Прощай, прощай! Я больше не твоя.
Была твоей когда – то … в мае, в мае, -
Но всё прошло.

Генрих: Прошло?

Раутенделейн: Прошло, я знаю …
Кем в час ночной ты убаюкан был?
Волшебной песней кто тебя будил?

Генрих: Кто, как не ты?

Раутенделейн: Кто я?
Генрих: Раутенделейн!
Раутенделейн: Кто подарил тебе твою весну?
Кто брошен был тобою в глубину?
Генрих: Кто, как не ты?
Раутенделейн: Кто я?
Генрих: Раутенделейн.
Раутенделейн: Прощай, прощай.
Генрих: Сейчас наступит ночь,
Всё от неё сбежит в испуге прочь.
Сведи меня тихонько вниз с собой!
Раутенделейн: Восходит солнце!
Генрих: Солнце?
Раутенделейн: Генрих мой!
Генрих: Благодарю.
Раутенделейн: О Генрих!
Генрих: Высь видна …
Звон солнца слышу! Солнце! ...
Ночь длинна! [2, С. 495, 501-502].

Мотив невгамовної жаги любити одну жінку у Михайла Коцюбинського і мотив недосяжного натхнення у Богдана Лепкого немов поєднуються в п'єсі Гауптмана.

Додамо ще одну асоціацію, яка лежить на поверхні і проситься сама собою – асоціація з «Лісовою піснею» Лесі Українки. Згадаємо останню сцену в зимовому лісі:

Лукаш: Хто ти? Що ти тут робиш?
Постать: Я – загублена Доля.
Завела мене в дебрі
нерозумна сваволя.
А тепер я блукаю,
наче морок по гаю,
низько припадаю,
стежечки шукаю
до минулого раю.
Ой уже ж тая стежка
білим снігом припала…
Ой уже ж я в сих дебрях
десь навіки пропала!…

Лукаш: Уломи ж, моя Доле,
хоч отую ожину,
щоб собі промести,
по снігу провести
хоч маленьку стежину!
Доля: Ой колись я навесні
тут по гаю ходила,
по стежках на признаку
дивоцвіти садила.
Ти стоптав дивоцвіти
без ваги попід ноги…
Скрізь терни – байраки,

та й нема признаки,
де шукати дороги.

Лукаш: Прогорни, моя Доле,
хоч руками доменку,
чи не знайдеш під снігом
з дивоцвіту стеблинку.

Доля: Похололи вже руки,
що й пучками не рушу…
Ой тепер я плачу,
бо вже чую й бачу,
що загинути мушу.

Лукаш: Ой скажи, дай пораду,
як прожити без долі!

Доля: Як одрізана гілка,
що валяється долі.

* * *

Постать Мавки: Заграй, заграй, дай голос мому серцю!
Воно ж одно лишилося від мене.

Лукаш: Се ти?.. Ти упирицею прийшла
щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай!
Живи моєю кров'ю! Так і треба,
бо я тебе занапастив…

Мавка: Ні, милий,
ти душу дав мені, як гострий ніж
дає вербовій тихій гілці голос.

Лукаш: Я душу дав тобі? А тіло збавив!
Бо що тепера з тебе? Тінь! Мара! [8, С. 287-289].

Далі йде славнозвісний монолог Мавки, який породжує весняний спалах душі Лукаша і остаточну його загибель із щасливим усміхом на устах.

До речі, відомо, що Леся Українка високо цінувала п'єси Гауптмана, і особливо – «Потонулий дзвін». Про це йдеться в новій книзі Лариси Мірошниченко «Леся Українка. Життя і тексти», виданій в 2011 році видавництвом «Смолоскип». Гауптману в житті Лесі Українки присвячено цілу главу «…я тут Гауптманісткою стала» [6, С. 111-120]. А передмову до цієї книги, дуже мудру і теплу, написала Михайлина Хомівна Коцюбинська. Ось як переплітаються долі.

Відкривши книгу спогадів Олекси Ющенка «В пам'яті моїй», знаходимо: «…Максим Тадейович клав на стіл працю М.Драй-Хмари «Леся Українка, життя і творчість». Дослідник твердить, що Леся Українка любила зіставляти «Лісову пісню» з «Над Дніпром» Олеся. «Вона була вражена тим, що майже одночасно з'явились три однакових по тону й композиції речі – Олесеве «Над Дніпром», «Тіні забутих предків» Коцюбинського та її «Лісова пісня» [10, С. 430]. Тобто до розпочатого списку асоціацій додаємо ще й вправи Олександра Олеся. Думається, що Леся Українка була б ще більш вражена Олесевою п'єсою «Ніч на полонині», що вийшла з-під пера автора в 1941 році. Головні дійові особи – Іван, вівчар, дівчина Марійка та гірська красуня Мавка:

Іван: Ой, Мавко, Мавко,
Файна та мила,
За що ж мою ти

Дівчину вбила?
Яку зробила
Для тебе шкоду?

Чи була заздра
На твою вроду?
А чи не міг я
Вас двох кохати,
Вдень дома бути,
Вночі блукати?
З ранку б до ночі
Робив, що треба,
Вночі на гори
Йшов би до тебе.
Гуляв би, бавивсь
Аж до світанку,
Все милував би
Свою коханку.
Тепер одна вже,
Як крейда біла,
Тому, що палко
Вона любила.
А друга ходить
Простоволоса,
З очей-волошок
Збирає роси.
Вернувсь без стежки…
Коли б заснути,
Спочити серцем,
Про все забути.

* * *

Мавка: Мене ж зненавидів давно ти,
Злочинна відьма я, мовляв…
Чи тебе я колись дурила?
Що мавка я – хіба не знав?
Ти винний сам: чому, згадай лиш
До неї став байдужий ти?

Коли б я бачила, що любиш,
Знайшла б я силу відійти.
З корінням вирвала б ту квітку,
Яка тоді лише зійшла.
І може б, згодом ще гарніша
В моєму серці розцвіла.

Іван: Я справді став, як лід, до неї,
І як я іншим стати міг,
Коли залив мені всю душу
Незнаний чар очей твоїх.
Село, нудьга, щоденна праця,

Нужда, те саме день у день.
А тут твій сміх, цей праліс сонце
І ночі з танців і пісень

Мавка: Чи винна я, що народилась
В цім лісі мавкою на світ?
Що покохала я чужого
І цим зів'ялила свій цвіт?

Іван: Ні,ні! Ти цвітеш і досі!
Побите градом заросте.
Всміхнись, і рани всі загоїть
Твоє ж проміння золоте.

Мавка: Не можу я: і сміх,і усміх –
Обидва з кров'ю вже зійшли

Іван: Я вмерти хочу… і умру я [7, С. 245-246, 248-249].

Що ж об'єднує всі ці твори? По-перше, їх об'єднують образи – символи істот із потойбічного світу. В кожному з цих творів людина (чоловік) зустрічається або з феєю, або з музою, або з мавкою (нявкою).

Своєю любов'ю кожна з них намагається повернути душевну або життєву рівновагу, омріяне щастя, наснагу і любов розгубленій, обездоленій, зламаній, безкрилій і безсилій людині.

Жінка – образ і чоловік – людина – це споконвічне поєднання, що живить і буденне життя, і високе мистецтво, сприяє взаємопроникненню життя і мистецтва, високого і буденного.

Не зважаючи на різні дати написання творів (Герхард Гауптман – 1893, Леся Українка і Михайло Коцюбинський – 1911, Богдан Лепкий – 1937, Олександр Олесь - 1941) всі вони представляють нам своєрідну літературну епоху – епоху розквіту символізму в літературі. Символізм в цих творах по-різному дозований: у Герхарда Гауптмана і Богдана Лепкого він «чистий», у Михайла Коцюбинського , Лесі Українки та Олександра Олеся він органічно вписується в реалістичну канву. В свій час Іван Франко критикував символізм Гауптмана, не визнаючи корисності його для української літератури. Але, здається, всі наведені твори українських письменників спростовують твердження Івана Франка.

У Михайла Коцюбинського, Лесі Українки та Олександра Олеся символістичні сентенції – данина народним віруванням, які природно вплітаються в буденне життя людей. Символізм Богдана Лепкого пов'язаний з намаганням створити словами образ, який задумувався для малюнку: «Я прийшов д-ра Маковея, який був тоді одним з редакторів «Л – н в». У його на стіні висів образ Куриласа, сільський похорон. Цвинтар, дерева гнуться від вітру, хоругви, піп, домовина, люди.

Я погадав собі: це можна намалювати простіше: хрест, а над хрестом калина, або: підгірський провал, одним берегом вгору йде «він», а другим, вділ, - «вона».

Я не раз пробував намалювати таку композицію, та вона не вдавалась мені. Аж пізніше те, чого не міг висловити красками, передав словом» [5, С. 583].

Згадані Богданом Лепким сцени дуже нагадують сцени з «Тіней забутих предків» Михайла Коцюбинського. Чи не звідти асоціація Василя Лева?

Корисним буде нагадати, що теоретичне підґрунтя модерній драмі дав Микола Вороний, опонент Івана Франка з питань модернізму, в статті «Драма живих символів»: «Стара драма не вдержалась на реальнім ґрунті, вона з часом почала вироджуватись у драму натуралістичну, зробилась драмою зовнішнього життя з провідною – моральною чи

громадською – ідеєю (підчас грубою тенденцією), з виразним побутовим характером, з психологією

дійових осіб, ординарних, залежних переважно від буденних дрібниць і через те вже не глибоких змістом переживань: техніка їх примітивна, трафаретна і невдячна для творчості драматурга і актора.

Нова драма малює боротьбу індивідуума з самим собою; се драма почувань, передчувань, докорів сумління, драма неспокою, вагання волі, ляку і жаху; се страшливий образ кривавого побоїща в душі людини. Вся увага художника в ній скуплюється в психологічній концепції, через те, не пориваючи з реальністю, він інтригу, зовнішні обставини, побутові ознаки відсуває на другий план» [1, С. 165].

Пошук асоціацій – річ захоплююча, корисна для процесу пізнання і достойна пам'яті творців світової літератури.

Бібліографічний список літератури

1. **Вороний М.** Театр і драма / М. Вороний. – К.: Мистецтво, 1989. – 408 с.
2. **Гауптман Г.** Потонувший колокол // Гергарт Гауптман: пьесы в 2 т. / Г. Гауптман. – М., 1959. – Т. 1. – С.375-502.
3. **Коцюбинський М. М.** Тіні забутих предків // Михайло Коцюбинський: твори в 6 т. / М. М. Коцюбинський. – К., 1961. – Т. 3. – С. 141-191.
4. **Лев В.** Богдан Лепкий. 1872-1941. Життя і творчість / Василь Лев. – Нью-Йорк: Б. в., 1976. – 399 с.
5. **Лепкий Б.** Під Говерлою // Богдан Лепкий: вибрані твори в 2 т. / Б.С. Лепкий. – К.: Смолоскип, 2011. – С. 209-214.
6. **Мірошниченко Л.** Леся Українка: життя і тексти / Л.Мірошниченко. – К.: Смолоскип, 2011. – 264 с.
7. **Олесь О.** Ніч на полонині // Олександр Олесь: твори в 2 т. / О. Олесь. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 200-250.
8. **Українка Л.** Лісова пісня // Леся Українка: твори в 10 т. / Леся Українка. – К., 1964. – Т. 5. – С. 199-290.
9. **Франко І. Я.** Гергарт Гауптман, його життя і твори // Іван Франко: твори в 20 т. / І. Я. Франко. – К.,1955. – Т. 18. – С. 456-465.
10. **Ющенко О. Я.** В пам'яті моїй / О. Я. Ющенко. – К., 1986. – 446 с.

Біографія Богдана Лепкого

Народився Богдан Сильвестрович Лепкий в с. Крегулець на Поділлі в сім'ї сільського священика, який виступав у літературі під прибраним ім'ям Марко Мурава.

Освіту майбутній письменник здобував у Бережанській польськомовній школі, тут же закінчив класичну польську гімназію. Короткий час навчався у Віденській Академії мистецтв, а зрозумівши, що це не його покликання, вступає до Львівського університету, який і закінчує в 1895 році. Викладає у Бережанській гімназії, де колись навчався, українську та німецьку мови і літератури. З 1899 р. викладає у Ягеллонському університеті в Кракові. Після перерви у викладанні, пов'язаної з перебігом Першої світової війни, у1925 році стає професором Ягеллонського університету і працює на цій посаді до смерті 21 липня 1941 р. Похований у Кракові.

Богдан Лепкий мав дивовижно широкі контакти з письменниками і вченими як України, так і всієї Слов'янщини, і, справді, був найпопулярнішою постаттю, і не тільки на теренах Галичини.

Почав писати ще в гімназійні роки і залишив по собі величезну і розмаїту спадщину – поезію, прозу, літературознавчі праці, переклади, в першу чергу творів української літератури польською та німецькою мовами.

З-під пера Б.Лепкого вийшли в світ збірки оповідань "З села" (1898), "Щаслива година" (1901), "В глухім куті" (1903), "По дорозі життя" (1905), "Кидаю слова" (1911); збірки поезій "Стрічки" (1901), "Листки падуть" (1902), "Осінь" (1902), "На чужині" (1904), "Для ідеї" (1911), "З-над моря" (1913). Не втратили значення його літературознавчі праці, інтерпретації творів Т.Шевченка.

Окрім численних збірок малої прози, Б.Лепкий залишив по собі потужну історичну прозу – цикл повістей про гетьмана Мазепу та історичні повісті "Вадим", "Крутіж", "Сотниківна", "Орли".

Розмаїта спадщина Б.Лепкого і за художньо-стильовими зацікавленнями декадентством, імпресіонизмом, неоромантикою. У літерапурі українського модернізму це одна із найзначиміших постатей.

Науково-популярне видання

Серія «Ім`я бібліотеки»

Вип.4

Гайова Ольга В'ячеславівна

Асоціативні роздуми про символи і образи: Богдан Лепкий на тлі епохи символізму

(Виступ 7 листопада 2012 року в чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М.М.Коцюбинського на обласній науково-практичній конференції "Літописець долі українського народу"
до 140-річчя з дня народження Богдана Лепкого)

Бібліографічний огляд

Відп. за вип.,

комп. макетування Г.Сурніна

Наклад 50 екз.